Учреждение образования
«Барановичский государственный университет»

Вестник БарГУ

Ежеквартальный научно-практический журнал

Издаётся с марта 2013 г. Выпуск 5, декабрь, 2017. Серия «Исторические науки и археология. Экономические науки. Юридические науки»

Учредитель: учреждение образования «Барановичский государственный университет».

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ

Главный редактор журнала Кочурко Василий Иванович, доктор сельскохозяйственных наук, профессор, академик Белорусской инженерной академии, академик Международной академии технического образования, академик Международной академии наук педагогического образования, академик Академии экономических наук Украины, Заслуженный работник образования Республики Беларусь, ректор учреждения образования «Барановичский государственный университет» (Барановичи, Республика Беларусь).

Заместитель главного редактора журнала Климук Владимир Владимирович, кандидат экономических наук, доцент, проректор по научной работе учреждения образования «Барановичский государственный университет» (Барановичи, Республика Беларусь).

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ СЕРИИ

Главный редактор серии

Познякевич Виктория Николаевна, кандидат экономических наук, доцент, заведующий кафедрой бухгалтерского учёта, анализа, аудита и статистики учреждения образования «Барановичский государственный университет» (Барановичи, Республика Беларусь).

Ответственный секретарь серии

Познякевич Виктория Николаевна, кандидат экономических наук, доцент, заведующий кафедрой бухгалтерского учёта, анализа, аудита и статистики учреждения образования «Барановичский государственный университет» (Барановичи, Республика Беларусь).

Редактор текстов на английском языке

Пинюта Ирина Вячеславовна, кандидат педагогических наук, доцент, доцент кафедры профессиональной иноязычной подготовки учреждения образования «Барановичский государственный университет» (Барановичи, Республика Беларусь).

Андрияшко Марина Васильевна *(ответственный за направление «Юридические науки»)*, кандидат юридических наук, доцент, заведующий кафедрой общеправовых дисциплин и государственного управления учреждения образования «Барановичский государственный университет» (Барановичи, Республика Беларусь).

Демидович Анатолий Викторович *(ответственный за направление «Исторические науки и археология»)*, кандидат исторических наук, заведующий кафедрой социально-гуманитарных дисциплин учреждения образования «Барановичский государственный университет» (Барановичи, Республика Беларусь).

Короб Александр Николаевич *(ответственный за направление «Экономические науки»)*, кандидат экономических наук, заведующий кафедрой теоретической и прикладной экономики учреждения образования «Барановичский государственный университет» (Барановичи, Республика Беларусь).

Безуглая Виктория Александровна, кандидат экономических наук, доцент, декан факультета экономики и права учреждения образования «Барановичский государственный университет» (Барановичи, Республика Беларусь).

Василевич Григорий Алексеевич, Заслуженный юрист Республики Беларусь, доктор юридических наук, профессор, заведующий кафедрой конституционного права Белорусского государственного университета (Минск, Республика Беларусь).

Вишневский Алексей Фёдорович, доктор исторических наук, профессор кафедры теории и истории государства и права учреждения образования «Академия Министерства внутренних дел Республики Беларусь» (Минск, Республика Беларусь).

Гурский Василий Леонидович, кандидат экономических наук, доцент, заведующий кафедрой экономики частного учреждения образования «БИП — Институт правоведения» (Минск, Республика Беларусь).

Демичев Дмитрий Михайлович, доктор юридических наук, профессор, заведующий кафедрой теории и истории права учреждения образования «Белорусский государственный экономический университет» (Минск, Республика Беларусь).

Житкевич Галина Яковлевна, кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры бухгалтерского учёта, анализа, аудита и статистики учреждения образования «Барановичский государственный университет» (Барановичи, Республика Беларусь).

Репозиторий БарГУ

Захарченко Людмила Анатольевна, кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры экономической теории учреждения образования «Брестский государственный технический университет» (Брест, Республика Беларусь).

Зорин Роман Георгиевич, кандидат юридических наук, доцент, заведующий кафедрой гражданских и уголовно-правовых дисциплин учреждения образования «Барановичский государственный университет» (Барановичи, Республика Беларусь).

Карев Дмитрий Владимирович, доктор исторических наук, профессор, профессор кафедры дизайна, директор Центра социально-экономических и междисциплинарных исследований диаспор и зарубежного белорусоведения учреждения образования «Гродненский государственный университет имени Янки Купалы» (Гродно, Республика Беларусь).

Касич Алла Александровна, доктор экономических наук, профессор Кременчугского национального университета имени М. Остроградского (Кременчуг, Украина).

Ключко Римма Николаевна, кандидат юридических наук, доцент, заведующий кафедрой уголовного права, уголовного процесса и криминалистики учреждения образования «Гродненский государственный университет имени Янки Купалы» (Гродно, Республика Беларусь).

Козлова Зоя Николаевна, кандидат исторических наук, доцент, доцент кафедры теории и практики физической культуры учреждения образования «Барановичский государственный университет» (Барановичи, Республика Беларусь).

Колядко Иван Николаевич, кандидат юридических наук, профессор, профессор кафедры гражданского процесса и трудового права Белорусского государственного университета (Минск, Республика Беларусь).

Куган Светлана Фёдоровна, кандидат экономических наук, доцент, заместитель декана экономического факультета учреждения образования «Брестский государственный технический университет» (Брест, Республика Беларусь).

Кузьменко Владимир Иванович, доктор исторических наук, профессор, заведующий Центром истории постиндустриального общества Государственного научного учреждения «Институт истории Национальной академии наук Беларуси» (Минск, Республика Беларусь).

Литвинский Александр Владимирович, кандидат исторических наук, доцент кафедры социально-гуманитарных дисциплин учреждения образования «Барановичский государственный университет» (Барановичи, Республика Беларусь).

Лосев Владимир Владимирович, кандидат юридических наук, доцент, заместитель директора Государственного учреждения «Научно-практический центр проблем укрепления законности и правопорядка Генеральной прокуратуры Республики Беларусь» (Минск, Республика Беларусь).

Лютый Анатолий Михайлович, доктор исторических наук, профессор, профессор кафедры истории Беларуси и славянских народов учреждения образования «Белорусский государственный педагогический университет имени Максима Танка» (Минск, Республика Беларусь).

Манкевич Ирина Петровна, кандидат юридических наук, доцент, доцент кафедры гражданско-правовых дисциплин учреждения образования «Белорусский государственный экономический университет» (Минск, Республика Беларусь).

Матвеюк Ярослав Николаевич, кандидат юридических наук, уполномоченный ректора Университета в Белостоке по делам сотрудничества с университетами Восточной Европы (Белосток, Польша).

Медведева Гульнара Борангалиевна, кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры экономической теории учреждения образования «Брестский государственный технический университет» (Брест, Республика Беларусь).

Момот Татьяна Валерьевна, доктор экономических наук, профессор Харьковской национальной академии городского хозяйства (Харьков, Украина).

Нечухрин Александр Николаевич, доктор исторических наук, профессор, заведующий кафедрой всеобщей и славянской истории учреждения образования «Гродненский государственный университет имени Янки Купалы» (Гродно, Республика Беларусь).

Омельянюк Александр Михайлович, кандидат экономических наук, доцент, заведующий кафедрой экономической теории учреждения образования «Брестский государственный технический университет» (Брест, Республика Беларусь).

Острогляд Александр Васильевич, кандидат юридических наук, доцент, проректор по научной работе частного высшего учебного заведения «Ивано-Франковский университет права имени Короля Даниила Галицкого» (Ивано-Франковск, Украина).

Солодовников Сергей Юрьевич, доктор экономических наук, доцент, заведующий кафедрой экономики и права Белорусского национального технического университета (Минск, Республика Беларусь).

Сулайманова Назгуль Назарбековна, доктор юридических наук, доцент, заведующий кафедрой уголовного права и криминологии Государственного образовательного учреждения высшего профессионального образования «Кыргызско-Российский Славянский университет» (Бишкек, Кыргызская Республика).

Таранова Татьяна Сергеевна, доктор юридических наук, профессор, заведующий кафедрой гражданско-правовых дисциплин учреждения образования «Белорусский государственный экономический университет» (Минск, Республика Беларусь).

Функ Ян Иосифович, доктор юридических наук, профессор, профессор кафедры финансового права и правового регулирования хозяйственной деятельности Белорусского государственного университета (Минск, Республика Беларусь).

Черняк Юрий Вячеславович, кандидат исторических наук, доцент кафедры общеправовых дисциплин и государственного управления учреждения образования «Барановичский государственный университет» (Барановичи, Республика Беларусь).

Шалаев Владимир Павлович, доктор философских наук, профессор, декан факультета социальных технологий Федерального государственного бюджетного образовательного учреждения высшего профессионального образования «Поволжский государственный технологический университет» (Йошкар-Ола, Республика Марий Эл, Российская Федерация).

Шабанов Вячеслав Борисович, доктор юридических наук, профессор, заведующий кафедрой криминалистики Белорусского государственного университета (Минск, Республика Беларусь).

Шевлюков Александр Петрович, доктор экономических наук, профессор, заведующий кафедрой бухгалтерского учёта и финансового менеджмента в отраслях народного хозяйства учреждения образования «Белорусский торгово-экономический университет потребительской кооперации» (Гомель, Республика Беларусь).

Юркевич Николай Григорьевич, доктор юридических наук, профессор, профессор кафедры гражданского процесса и трудового права Белорусского государственного университета (Минск, Республика Беларусь).

Яковчик Николай Степанович, доктор экономических наук, доктор сельскохозяйственных наук, профессор, директор Института повышения квалификации и переподготовки кадров АПК учреждения образования «Белорусский государственный аграрный технический университет» (Минск, Республика Беларусь).

Репозиторий БарГУ

Адрес редакции:
ул. Войкова, 21, 225404 г. Барановичи.
Телефон: +375 (163) 45 46 28.
E-mail: vestnik@barsu.by .

Подписные индексы: 00993 — для индивидуальных подписчиков; 009932 — для организаций.

Свидетельство о регистрации средств массовой информации № 1533 от 30.07.2012, выданное Министерством информации Республики Беларусь.

В соответствии с приказом Высшей аттестационной комиссии Республики Беларусь от 21 января 2015 г. № 16 научно-практический журнал «Вестник БарГУ» серия «Исторические науки и археология. Экономические науки. Юридические науки» включён в Перечень научных изданий Республики Беларусь для опубликования результатов диссертационных исследований по историческим наукам и археологии, экономическим и юридическим наукам.

Научно-практический журнал «Вестник БарГУ» включён в РИНЦ (Российский индекс научного цитирования), лицензионный договор № 06-1/2016.

Издатель: учреждение образования «Барановичский государственный университет».

Выходит на русском, белорусском и английском языках.

Журнал распространяется на территории Республики Беларусь.

Заведующий редакционно-издательской группой С. А. Березнюк
Технический редактор А. Ю. Сидоренко
Компьютерная вёрстка С. А. Березнюк
Корректор С. А. Березнюк

Подписано в печать 14.12.2017. Формат 60 × 84 $^{1}/_{8}$. Бумага офсетная. Печать цифровая. Гарнитура Таймс. Усл. печ. л. 23,00. Уч.-изд. л. 19,20. Тираж 75 экз. Заказ .

Цена свободная.

Полиграфическое исполнение: Гродненское областное унитарное полиграфическое предприятие «Слонимская типография». Свидетельство о государственной регистрации издателя, изготовителя, распространителя печатных изданий № 1/203 от 07.03.2014, № 2 от 25.02.2014.

Адрес: ул. Хлюпина, 16, 231800 Слоним, Гродненская обл.

© БарГУ, 2017

Репозиторий БарГУ

СОДЕРЖАНИЕ

ИСТОРИЧЕСКИЕ НАУКИ

Ганский В. А., Калачёва И. И. Туристические маршруты в Западной Беларуси (1921—1939 годы) 13
Жилинский П. А. Характерные черты и сущность социально-экономического кризиса в Беларуси в начале 1990-х годов 19
Корнелюк В. Г. События вынужденной миграции населения Беларуси, вызванные Первой мировой войной, на страницах книг серии «Память» 27
Кручковский Т. Т. История России первого периода и польско-русские отношения этого периода в интерпретации В. О. Ключевского 33
Пискун В. Э. Политика Польши в отношении ФРГ во второй половине 1980-х годов 41
Чуль Р. В. Политика российского правительства в отношении православной конфессии на территории Беларуси в конце XVIII — начале XX века 46
Ярмусик Э. С. Католический Костёл и проблемы семьи 51

ЭКОНОМИЧЕСКИЕ НАУКИ

Биглова Г. Ф., Житкевич Г. Я., Познякевич В. Н. Феномен волонтерства как социальная инновация и его экономический эффект 60
Власюк Ю. А., Ковалевич О. А. Оценка эффективности туризма в регионе 65
Климук В. В. Наноиндустриальный сектор экономики: инфраструктура, состояние рынка 70
Кочурко О. А., Янукович О. В., Диковицкая Д. В. Перспективы кластеризации региональной экономики 77
Кременевская В. Н. Кластерный подход к устойчивому развитию туристических дестинаций. Перспективы развития туристического кластера «Зеленое кольцо Барановичей» 82
Панов А. М. Качество рабочей силы на рынке труда региона в условиях неустойчивой занятости 88
Самосюк Н. А. Предпосылки перехода на новые методы учета затрат и калькулирования себестоимости в энергетике Республики Беларусь 95
Толкач А. Г. Развитие инструментария оценки эффективности административного регулирования предпринимательской деятельности в Республике Беларусь 101
Трич Ю. А. Формирование стратегии ресурсосбережения в стекольной промышленности Республики Беларусь 107
Тымуль Е. И. Эволюция понятия «риск» и его особенности на предприятиях энергетики 112
Цимбаленко С. Н. Совершенствование финансового механизма предприятий льняного подкомплекса Республики Беларусь 116

ЮРИДИЧЕСКИЕ НАУКИ

Андрияшко М. В. Пенсионное обеспечение за особые заслуги на территории государств — участников Содружества Независимых Государств 120
Бильдейко А. А. К вопросу о новых критериях оценки эффективности прокурорского надзора в сфере экономики 125
Василевич Д. Г. Права и обязанности индивида при смене половой принадлежности 130
Вашкевич С. В. Обеспечение доступа к информации о законотворчестве в Республике Беларусь 136
Ежова Е. В. Некоторые особенности апелляционного обжалования решений суда первой инстанции в России и Республике Беларусь 141
Ефременко Е. М., Березнёв Р. Ю. Сущность принуждения в гражданском праве 145
Заборовский В. В. Особенности конституционно-правового статуса украинской адвокатуры 150
Кострова М. Б. Некоторые направления совершенствования языковой формы российского уголовного закона с учетом белорусского опыта 155
Крутько Р. В. Наименование религиозных организаций как средство индивидуализации в гражданском обороте 160
Мягкая Е. В. Ретроспективный анализ правового регулирования подоходного налога в спортивной сфере в современной Беларуси 165
Новикова Е. А. Системность оснований криминализации в уголовном праве 171
Пономаренко Ю. А. Штраф в уголовном праве Республики Беларусь и Украины: общее и особенности, современность и перспективы 175
Пузырёв М. С. Сравнительный анализ исполнения наказания в виде лишения свободы на определенный срок в отношении отдельных категорий осужденных по законодательству Украины и Швейцарии 179

Репозиторий БарГУ

УДК 94(476)

П. А. Жылінскі
Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт, Міністэрства адукацыі Рэспублікі Беларусь,
пр. Незалежнасці, 4, 220030 Мінск, Рэспубліка Беларусь, +375 (29) 151 38 94, zhilinski@tut.by

ХАРАКТЭРНЫЯ РЫСЫ І СУТНАСЦЬ САЦЫЯЛЬНА-ЭКАНАМІЧНАГА КРЫЗІСУ Ў БЕЛАРУСІ НА ПАЧАТКУ 1990-Х ГАДОЎ

Артыкул прысвечаны актуальнай і адначасова адной з найбольш слабавывучаных праблем навейшай айчыннай гісторыі — трансфармацыі сацыяльна-эканамічнага развіцця Беларусі ў першыя гады яе незалежнасці. Гэты перыяд быў звязаны з адным найбольш моцных эканамічных крызісаў у гісторыі сувярэннай Беларусі. Даследаванне цяжкасцей пачатковага этапу рынкавых рэформ шмат у чым дазваляе вызначыць карані і перадумовы крызісных з'яў, характэрных для постсавецкіх мадэляў сацыяльна-эканамічнага развіцця на сучасным этапе. Аўтарам на аснове шырокай крыніцазнаўчай базы (афіцыйных дакументаў дзяржаўных органаў, статыстычных дадзеных, матэрыялаў перыядычнага друку, асабістых успамінаў сведкаў тых падзей) выяўлены і раскрыты асноўныя рысы сацыяльна-эканамічнага крызісу, які ахапіў Беларусь у першай палове 1990-х гадоў, асвятляюцца асноўныя бакі крызіснага стану эканомікі і сацыяльнай сферы. Пры напісанні артыкула выкарыстаны яшчэ не ўведзеныя ў навуковы зварот архіўныя матэрыялы.

Ключавыя словы: сацыяльна-эканамічны крызіс; навейшая гісторыя Беларусі; 1990-я гады; эканамічныя рэформы; пераходная эканоміка; эканамічная гісторыя Беларусі.
Бібліягр.: 38 назваў.

P. A. Zhylinski
Belarusian State University, Ministry of Education of the Republic of Belarus,
4 Nezavisimosti ave., 220030 Minsk, the Republic of Belarus, +375 (29) 151 38 94, zhilinski@tut.by

CHARACTERISTICS AND ESSENCE OF THE SOCIO-ECONOMIC CRISIS IN BELARUS IN THE EARLY 1990'S

The article is dedicated to one of the most challenging and understudied topics of the contemporary national history — transformation of the socio-economic development of Belarus in the first years of its independence. This time is characterized by one of the severest economic crises in the history of sovereign Belarus. The relevance of the article is determined by the fact that studying of the difficulties of the first stage of market reforms allows to identify the roots and prerequisites of crisis phenomena typical of the post-Soviet models of socio-economic development at the present stage. Based on a wide range of resources — official documents of state bodies, statistics, mass media data, personal memories of witnesses of those events — the author identifies and discloses the main features of the socio-economic crisis that gripped Belarus in the first half of the 1990's, describes the major aspects of the decline in economy and social sphere. The article is based on the archival materials not yet introduced into scientific discourse.

Keywords: socio-economic crisis; contemporary history of Belarus; 1990's; economic reforms; transition economy; economic history of Belarus.
Ref.: 38 titles.

Уводзіны. Актуальнасць вывучэння сацыяльна-эканамічнага крызісу ў першай палове 1990-х гадоў абумоўліваецца тым, што пераўтварэнні ў гаспадарцы і сацыяльнай сферы патрабуюць навуковага абгрунтавання гэтых працэсаў, відавочна неабходнасць даследавання характэрных рыс, праяў і асаблівасцей крызісаў ва ўмовах трансфармацыі эканомікі. Акрамя таго, функцыянаванне эканомікі ў пераходны перыяд патрабуе вывучэння сацыяльна-эканмічных крызісаў дзеля далейшай выпрацоўкі механізмаў іх папярэджання і пераадолення.

Даследаванне стану і асаблівасцей крызісу эканомікі ў пераходны перыяд з'яўляецца не толькі актуальным, але і своечасовым і вельмі запатрабаваным як на тэарэтычным узроўні, так і з практычнага пункту гледжання. Мэтай дадзенага даследавання з'яўляецца вывучэнне характэрных рыс і сутнасці эканамічнага крызісу ў Беларусі на пачатку 1990-х гадоў

Асноўная частка. Метадалагічнай асновай даследавання з'яўляецца комплексны міждысцыплінарны падыход, які ўключае прынцыпы ўзаемасувязі сацыягуманітарных і гістарычных навук. Праца будуецца на

© Жылінскі П. А., 2017

Рэпазіторый БарДУ

трох прынцыпах навуковага даследавання: гістарызму, сістэмнасці, аб'ектыўнасці. Усе пералічаныя метады выкарыстаны з мэтай даць больш збалансаваную характарыстыку прадмета даследавання.

Крызіс — паняцце, якое мае грэчаскае паходжанне і азначае паваротны пункт. Сапраўды, крызіс — гэта пераварот, пералом, стан, пры якім наяўныя сродкі дасягнення мэт становяцца неадэкватнымі становішчу, якое склалася, у выніку чаго ўзнікаюць непрадказальныя моманты. Падобная сітуацыя здарылася ў Беларусі ў канцы 1980-х — пачатку 1990-х гадоў, калі большая частка сродкаў, якія існавалі пры адміністрацыйна-каманднай сістэме кіравання эканомікай, апынуліся неадэкватнымі для мадэлі сацыяльна-эканамічнага развіцця, што пачала фармавацца на новай, якасна іншай рынкавай аснове.

Крызісныя з'явы ў эканоміцы Беларусі пачалі праяўляцца яшчэ за савецкім часам у канцы 1980-х гадоў Назіраліся татальны дэфіцыт тавараў у сегменце дзяржаўных рэгулюемых цэн і завоблачныя цэны на рынках і ў кааператывах. Нарастала схаваная інфляцыя. З 1980-га па 1991 год маса наяўных грошай у рэспубліцы павялічылася ў 3,7 раза, пры тым што рознічны тавараварот — толькі ў 1,5 раза. Яшчэ больш нарастала безнаяўная грашовая маса (у 1988—1991 гадах на 70% больш, чым наяўная) (Тут і далей у цытатах пераклад на беларускую мову аўтара артыкула. — ***П. Ж.***) [1, с. 2]. Такім чынам, яшчэ ў савецкі час Беларусь ступіла ў першы этап крызісу, які быў звязаны ў першую чаргу з дэградацыяй старой адміністрацыйна-каманднай сістэмы. Гэта быў структрны крызіс, які характарызаваўся дыспрапорцыямі ў развіцці савецкай эканомікі.

У 1990—1991 гадах савецкае кіраўніцтва спрабавала знайсці выхад з крызіснага становішча з дапамогай частковага ўвядзення элементаў рынкавай эканомікі, якія не заўсёды давалі жаданы эфект, бо насілі палавінчаты характар і нават прыводзілі да адваротных вынікаў. Нярэдка ўлады спарабавалі выпраўляць сітуацыю з дапамогай вядомых, але ўжо не эфектыўных адміністрацыйна-камандных метадаў рэгулявання. У пачатку 1991 года адбылася «паўлаўская» грашовая рэформа. На справе гэта была нязграбная спроба скараціць наяўную грашовую масу. Абмен быў арганізаваны вельмі дрэнна і выклікаў рэзка негатыўную рэакцыю насельніцтва, якое лічыла тэрміны празмерна сціслымі, а абмежаванні па аб'ёмах абмену несправядлівымі. У ашчадных касах выстройваліся шматтысячныя чэргі.

У красавіку 1991 года адбылося адміністрацыйнае павышэнне цэн, што выклікала масавыя пратэсты працоўных. На фоне эканамічных цяжкасцей, якія толькі абвастраліся, сярод насельніцтва пачаў падаць давер да курса па рэфармаванні эканомікі. У 1992 годзе толькі 54,6% апытаных жыхароў Беларусі падтрымлівалі пераход да рынку (у 1990 годзе — 62,6%) [2, арк. 37].

Але ўсеагульны крызіс, які перарос у працяглую эканамічную дэпрэсію, ахапіў Беларусь ужо з развалам Савецкага Саюза. У першыя гады суверэнітэту рэспубліка сутыкнулася з цэлым шэрагам эканамічных цяжкасцяў. У 1991—1994 гадах адбыўся значны эканамічны спад. Да пачатку 1994 года скарачэнне валавога нацыянальнага прадукту (ВНП) склала 37%. У прамысловасці падзенне дасягнула 34,7%, у сельскай гаспадарцы — 4%. На 47% скараціўся рознічны тавараварот, на 29% — інвестыцыі ў капітальнае будаўніцтва [3, арк. 17]. І гэта нягледзячы на выкананне большасці мерапрыемстваў па рэалізацыі дзеянняў урада па выхаду з крызісу і паскарэння рынкавых рэформ [3, арк. 18].

У ліпені 1993 года Беларусь сутыкнулася з гіперінфляцыяй. У гэтым годзе ў параўнанні з 1992-м аптовыя цэны выраслі ў 25,3 раза, рознічныя — у 16,8 раза, тарыфы на жыллёва-камунальныя паслугі павялічыліся ў 23,4 разы. Сярэднямесячны тэмп інфляцыі складаў 23,4% [4, арк. 38].

Савет Міністраў Беларусі бачыў галоўныя складнікі інфляцыі ў росце цэн на імпартаваныя энерганосьбіты і сыравіну, а таксама ў практычна не кіраваным падзенні курса рубля [3, арк. 24]. Але значным фактарам росту коштаў была таксама і макраэканамічная палітыка ўрада, яго памылкі і пралікі, павольныя інстытуцыйныя і структурныя пераўтварэнні.

Гіперінфляцыя ішла поруч, з аднаго боку, з узмацненнем і паглыбленнем крэдытнай эмісіі, а з другога — узмацненнем дэфіцыту дзяржаўнага бюджэту, які прагназаваўся яшчэ ў 1991 годзе, але тады яго ўдалося пазбегнуць дзякуючы прыпыненню выплат у саюзны бюджэт. У сакавіку 1992 года дэпутат А. Лукашэнка папярэджваў, што рэспубліканскі бюджэт сфарміраваны «не з тым дэфіцытам, які… зацвердзілі — шасціпрацэнтным, а значна больш вялікім» [5, арк. 82]. Ужо ў верасні замест абяцаных 6% дэфіцыт дасягнуў 12% [6, с. 1, 13]. У наступным 1993 годзе ён, па афіцыйных дадзеных, склаў 15% [7, с. 106—107].

Дэфіцыт бюджэту рос за кошт кампенсацыйных выплат розніцы ў цэнах на асобныя віды харчовых тавараў і паслуг, фінансавання падтрымкі аграпрамысловага комплексу, пагашэння запазычанасці за выкарыстаную электраэнергію, камунальныя паслугі, выплаты зарплат.

Рэпазіторый БарДУ

Бюджэтны дэфіцыт пакрываўся за кошт «друкарскага станка». Нацыянальны банк Беларусі павялічваў грашовую прапанову ўзрастаючымі тэмпамі пры адмоўных працэнтных стаўках (з 33 млрд рублёў у 1992 годзе да 670 млрд рублёў у 1994-м) [8, с. 19], што падрывала давер да грашовай адзінкі. Эмісія пакрывала нястачу паступленняў ад падаткаў. Толькі за 1993 год грашовая маса ў рэспубліцы вырасла ў 5,1 раза [9, арк. 233]. Гэта, у сваю чаргу, абумовіла абясцэньванне рубля і падштурхоўвала інфляцыю.

Фінансаванне бюджэтнага дэфіцыту паглынала большую частку крэдытнай эмісіі. За студзень—люты 1994 года на пакрыццё дэфіцыту бюджэту і вытворцам сельскагаспадарчай прадукцыі было вылучана 23 трл рублёў безрэсурсных крэдытаў, што ў два разы перавышала іх памер за ўвесь 1993 год [9, арк. 233].

Рост цэн і гіперінфляцыя істотна абмяжоўвалі інвестыцыйную актыўнасць вытворцаў. У сувязі з гэтым рэзка скараціліся капітальныя ўкладанні (за 1992—1994 гады больш чым напалову) [3, арк. 98].

Ва ўмовах разрыву традыцыйных гаспадарчых сувязяў нялёгка было айчыннай прамысловасці, дзе ўжо ў 1993 годзе чысты прыбытак прадпрыемстваў стаў адмоўным [7, с. 91]. Найбольшыя страты неслі цяжкая і паліўная галіны. Расія павысіла цэны на сыравіну і энергію, пры тым яны захаваліся нізкімі ўнутры нашай усходняй суседкі. Гэта прывяло да таго, што расійскія прадпрыемствы мелі перавагу над беларускімі па цэнах, дзякуючы меншым выдаткам на сыравіну і матэрыялы. Цэны ж на беларускую прадукцыю ўзраслі, айчынная прамысловасць губляла пазіцыі на асноўным расійскім рынку.

Сотні прадпрыемстваў вымушаны былі перайсці на скарочаны працоўны дзень. За 1991—1994 гады ў 14 разоў узраслі страты працоўнага часу [7, с. 91]. Вялікую ўдзельную вагу ў іх займалі адпачынкі, прадастаўленыя з-за адсутнасці сыравіны, матэрыялаў, камплектуючых вырабаў.

Асабліва складана прыходзілася канверсуемым прадпрыемствам, якім у такіх цяжкіх умовах прыходзілася праводзіць перапрафіляванне. На многіх беларускіх заводах назапасілася гатовая прадукцыя, эквівалентная трох-пяцімесячнаму аб'ёму вытворчасці. Спад вытворчасці, які назіраўся з 1991 года, выклікаў скарачэнні працоўных месцаў і зніжэнне зарплаты, што змяншала, у сваю чаргу, унутраны попыт, які зноў узмацняў спад вытворчасці, што раскручвала своеасаблівую спіраль падзення.

Высокія выдаткі вытворчасці, а таксама нізкая якасць прадукцыі не дазвалялі рэспубліцы ва ўмовах, якія склаліся, павялічыць экспарт тавараў і папоўніць рэзервовыя запасы. Усе гэта, як і высокі ўзровень інфляцыі, аказалі істотнае адмоўнае ўздзеянне на ўзровень жыцця насельніцтва, а таксама на стан сацыяльнай сферы.

Падчас сацыялагічных апытанняў, якія праводзіліся ў 1992 годзе на замову ўрада, 61,3% рэспандэнтаў казалі, што існуюць ад зарплаты да зарплаты, 19,4% — амаль зводзяць канцы з канцамі, 5,8% — у пазыках, і толькі 12% адзначалі, што жывуць ў дабрабыце [10, арк. 39]. У тым жа 1992 годзе сацыялагічная служба «Экумена» даведалася, што 88% рэспандэнтаў былі не задаволены сваім харчаваннем [11, с. 2].

Ужо ў 1993 годзе на ежу беларускімі сем'ямі трацілася 49% прыбыткаў, тады як у 1990 годзе толькі 29%. Пры гэтым за дадзены перыяд знізілася ў разліку на аднаго члена сям'і ўжыванне мяса, рыбы, малочных прадуктаў, масла, гародніны [3, арк. 23]. У лютым 1994 года сярэдні заробак практычна параўняўся з мінімальным спажывецкім бюджэтам [3, арк. 23].

І гэта нягледзячы на тое, што дзяржава прыкладала значныя намаганні па захаванні былога ўзроўню жыцця. Рост цэн кампенсаваўся насельніцтву праз механізм індэксацыі грашовых прыбыткаў (дзейнічаў закон «Аб індэксацыі прыбыткаў насельніцтва з улікам інфляцыі»), а таксама перагляду тарыфнай стаўкі першага разраду і павышэння мінімальнага заробку. Толькі за восем месяцаў 1993 года мінімальны ўзровень заработнай платы павялічваўся чатыры разы [12, арк. 157].

Ва ўмовах высокай інфляцыі назіралася абясцэньванне ўкладаў у ашчадных банках і страхавых сум па доўгатэрміновых відах страхавання, што выклікала вялікую трывогу ў грамадзян. «Звяртаючыся ў Вярхоўны Савет Рэспублікі Беларусь, — пісаў жыхар Столінскага раёна М. Белавус, — я маю надзею, што будуць прыняты дзейсныя меры па абароне грамадзян, якія добрасумленна працавалі, атрымлівалі мізэрную зарплату і ўсе ж стараліся рабіць нейкія зберажэнні і імі карысталася дзяржава. Але ў сувязі з рэзкім павышэннем цэн гэтыя ўклады абясцэніліся …» [13, арк. 154].

Людзі патрабавалі індэксаваць уклады адпаведна павышэнню цэн. З-за інфляцыі збіраць грошы ў рублях было зусім бессэнсоўна. Усе пераводзілася або ў нямецкія маркі, або ў амерыканскія долары. Увогуле замежная валюта пачала выконваць функцыю аднаго з галоўных сродкаў накаплення. Айчынныя грошы ў сваю чаргу актыўна выкарыстоўваліся на набыццё тавараў.

У крызісным становішчы складанай задачай станавілася сацыяльная абарона ў першую чаргу малазабяспечаных пластоў насельніцтва, якія больш за ўсё пацярпелі падчас эканамічных пераўтварэнняў.

Репозиторий БарГУ

«Павышэннем цэн — пісала грамадзянка Р. Новікава — урад рэспублікі паставіў пад удар, у першую чаргу пенсіянераў, якія вынеслі на сваіх плячах калектывізацыю, індустрыялізацыю, голад у 1930-я гады, страшную вайну і пасляваенны голад і разруху. І зноў на плечы пенсіянераў лёг такі цяжар, які яны ўжо не змогуць перанесці пры такой дарагавізне асноўных прадуктаў харчавання, тавараў, лекаў…» [13, арк. 153].

Грамадзяне рэспублікі ў сваіх пісьмах да кіраўніцтва краіны заяўлялі, што рэформы найбольш балюча б'юць па сацыяльна неабароненых і вядуць да рэзкага паніжэння жыццёвага ўзроўню, росту няўпэўненасці ў заўтрашнім дні.

У цяжкім стане апынулася сацыяльная інфраструктура — адукацыя, медыцына, культура. Непрэстыжнай стала навуковая дзейнасць. Толькі ў 1991 годзе з сістэмы Акадэміі навук Беларусі звольнілася 270 кандыдатаў навук, у той жа час паступіла на працу толькі 80 [14, с. 5]. За 1991—1995 гады колькасць навуковых работнікаў скарацілася ў 2,5 разы [3, арк. 98].

Нягледзячы на развіццё рынкавых інстытутаў, пэўны час у 1992—1993 гадах назіраўся дэфіцыт шэрагу тавараў (асабліва тых, цэны на якія па-ранейшаму рэгуляваліся дзяржавай). Таварныя запасы ў рознічным гандлі ў канцы 1993 года меліся толькі на 34 дні, пры нармалёвым запасе ў 64 дні [8, с. 47].

Звычайнай з'явай былі вялізныя чэргі за хлебам. З'явіліся перабоі з тытунёвымі вырабамі, цукрам. Аўтамабілістам нялёгка было дастаць паліва [15, арк. 83, 92, 119, 121, 125]. На пасяджэнні Вярхоўнага Савета дэпутат М. Грынёў выразна канстатаваў сітуацыю ў сельскай гаспадарцы: «хутка пасяўная, размовы ёсць — няма бензіну» [16, арк. 63].

Яшчэ ў 1992 годзе Беларусь апынулася ў сітуацыі недапастаўкі расійскай нафты, у выніку чаго (у параўнанні з 1990 годам) у 1993 годзе вытворчасць аўтамабільнага бензіну скарацілася на 61,6%, дызельнага паліва на — 58,8% [7, с. 155—156]. Народная гаспадарка ў 1993 годзе забяспечвалася палівам на ўзроўні 29% да узроўню мінулага года [15, арк. 72].

З-за перабояў з палівам урад быў вымушаны сваёй пастановай ад 01.10.1993 № 666 адмяніць ліцэнзаванне рэалізацыі і экспарту нафты і нафтапрадуктаў, а таксама ўстанавіць, што іх продаж на тэрыторыі рэспублікі ажыццяўляецца па вольных (дагаворных) цэнах.

Узрастала напружанасць на рынку працы. Калі ў 1991 годзе беспрацоўных налічвалася толькі 2,3 тысячы чалавек, то ў 1994 годзе іх колькасць узрасла да 101,2 тысячы (2,1% ад эканамічна актыўнага насельніцтва) [7, с. 12]. Да пачатку 1994 года колькасць беспрацоўных у 6 разоў перавышала колькасць свабодных працоўных месцаў [17, арк. 10]. У складаных умовах людзі атрымлівалі сродкі для жыцця з прысядзібных надзелаў і «чаўноцкага» гандлю.

Дачны надзел мог выратаваць цэлую сям'ю. У пачатку 1992 года толькі ў Мінску звыш 81 тысячы чалавек жадалі мець надзелы для садаводства і больш за 33 тысячы — для агародніцтва [18, арк. 38]. У 1993 годзе, па афіцыйных дадзеных, у структуры прыбыткаў калгаснікаў сродкі ад прысядзібных надзелаў займалі 46,3% (больш, чым усе астатнія крыніцы), у структуры прыбыткаў жыхароў горада — 7%, што таксама было нямала [19, с. 107—108]. За 1991—1994 гады колькасць беларусаў, якія займаліся калектыўным садаводствам, узрасла на 41,9%, калектыўным агародніцтвам — на 74,4% [7, с. 223].

Пра значнае месца «чаўноцтва» ў жыцці жыхароў Беларусі гаворыць такі факт: у 1994 годзе большую частку загрузкі рэйса з Каўнаса ў Стамбул складалі беларускія пасажыры [20, арк. 11]. У Турцыю «чаўнакі» ехалі за імпартнымі спажывецкімі таварамі. Гэтаму садзейнічаў істотны дыспарытэт цэн з блізкім замежжам. У Прыбалтыку, Польшчу, Расію спачатку ў асноўным вывозілі айчынную прадукцыю. Везлі бытавую тэхніку, іншыя гаспадарчыя тавары, а таксама некаторыя харчовыя (хлеб, малочныя прадукты), якія былі значна таннейшымі ў Беларусі. Потым з хуткім насычэннем рынкаў суседніх дзяржаў імпартнымі таварамі пачаліся адваротныя працэсы.

Першая палова 1990-х гадоў таксама характарызавалася з'яўленнем на беларускіх дарогах вялікай колькасці іншамарак, якія масава пачалі завозіць у краіну прадстаўнікі новай прафесіі — «аўтаперагоншчыкі» (за 1992—1993 гады ў Беларусь было ўвезена больш за 100 тысяч аўтамабіляў) [21, с. 4]. Для многіх «чаўноцкі» гандаль станавіўся асноўным заняткам. У 1993 годзе 20,4% сваіх прыбыткаў гараджане атрымлівалі з неафіцыйных крыніц [19, с. 107]. Адначасова «чаўнакі» выконвалі функцыю насычэння ўнутранага рынку спажывецкімі таварамі і сталі асновай для развіцця дробнага гадлевага прадпрымальніцтва.

Але ва ўладаў, якія абаранялі айчынных вытворцаў, сітуацыя з памежным перамяшчэннем тавараў выклікала занепакоенасць. У сваім пісьме кіраўніцтву краіны Баранавіцкі гарсавет адзначаў, што «вялікая частка насельніцтва, у тым ліку настаўнікі, лекары, інжынеры, дзяржаўныя служачыя заняліся гандлем. Гэта падаецца як турызм у блізкае замежжа. Штодзённа так званыя турысты вывозяць сотні тон харчовых і прамысловых тавараў. Акрамя долараў, марак, алкаголю і аўтамабіляў са сметнікаў турысты

Рэпазіторый БарДУ

нічога не завозяць. Тым часам людзей можна зразумець. Ніякіх справаздач, ніякіх падаткаў на прыбытак, ды і пагандляваць не тое, што займацца вытворчай дзейнасцю. Лёгкі прыбытак "турыстаў" нараджае сярод часткі насельніцтва зайздрасць, а як вынік на дзяржаўных прадпрыемствах пануюць абыякавасць, гультайства, крадзёж і роспач» [22, арк. 30]. Як потым успамінаў прэм'ер В. Кебіч, «дзейнасць "чаўнакоў" стала для урада сапраўдным бічом» [23, с. 238].

Для абароны ўнутранага рынку беларускім кіраўніцтвам прымаліся рашучыя загады. У межах выканання мерапрыемстваў закона «Аб часовых мерах па абароне спажывецкага рынку» на беларускім памежжы быў створаны 81 кантрольна-прапускны пункт (далей — КПП). Па стане на жнівень 1992 года за ўвесь час дзейнасці ўзгаданага закона на гэтых КПП органамі ўнутраных спраў было спынена 8,4 тысячы выпадкаў незаконнага вывазу тавараў [24, арк. 64]. Найбольшы адток назіраўся ў напрамку Прыбалтыкі. Да канца 1992 года такіх фактаў было ўжо выяўлена 12,5 тысячы [25, с. 2].

Але памежная кантрабанда мела адносіны не толькі да «чаўнакоў». У першай палове 1990-х гадоў пачасціліся выпадкі вывазу вялікімі партыямі каляровых металаў, паліўна-змазачных матэрыялаў [24, арк. 61]. Толькі за першыя дзевяць месяцаў 1992 года ў Брэсце быў прадухілены вываз 30 тон медзі, 4 тон латуні, 2 тон нікелю, 140 кілаграмаў цынку, а праз КПП «Казловічы» ў той жа год кантрабандысты спрабавалі адной партыяй пераправіць за межы рэспублікі 40,5 тоны лому медзі і 660 кілаграмаў нікелю [26, с. 9, 12]. Такая сітуацыя была шмат у чым выклікана апераджальным ростам цэн на сыравіну ў параўнанні з гатовай прадукцыяй, якая з-за невысокай якасці не карысталася на знешніх рынках такім вялікім попытам, як нафта, металы і інш.

Фінансавае становішча Беларусі ў значнай меры было ўскладнена таксама сітуацыяй у знешнеэканамічнай сферы, якая ў першыя гады рэалізацыі рэформенных мерапрыемстваў характарызавалася дысбалансам паміж экспартнымі магчымасцямі і імпартнымі патрэбамі рэспублікі. Краіна апынулася ў цяжкім стане ў знешнеэканамічных разліках. У 1993 годзе адмоўнае сальда гандлёвага балансу перавысіла 560 млн долараў ЗША [7, с. 15]. Адначасова рэзка павялічыўся попыт на замежную валюту для пашырэння імпартных закупак, для вывазу легальных і «ценявых» прыбыткаў.

Нарастала запазычанасць за пастаўкі энерганосьбітаў. Па стане на 1 красавіка 1992 года запазычанасць па аплаце за газ склала 801 млн рублёў [27, арк. 244], праз 16 месяцаў яна перавысіла 90 млрд рублёў [12, арк. 246]. Расійскае акцыянернае таварыства «Газпрам» пагражала прыпыненнем падачы газу ў Беларусь. З нафтай назіралася аналагічная сітуацыя: за яе пастаўкі па клірынгу 1 чэрвеня 1993 года доўг перад Расіяй складаў 350 млн долараў ЗША [15, арк. 72].

Трэба адзначыць, што беларускі ўрад, нягледзячы на намер расійскіх рэфарматараў хутка ўзняць цэны на энерганосьбіты, дамогся часовага мараторыя на іх падвышэнне. На пасяджэнні парламента прэм'ер В. Кебіч адзначаў, што павелічэнне цэн да ўзроўню сусветных непазбежна, у той жа час ён паведамляў, што «нам даюцца пэўныя ільготы на два гады (1992 і 1993 гады. Заўв. аўт. — ***П. Ж.***), бо Расія разумее, што мы не выцягнем і эканамічна СНД можа разваліцца» [16, арк. 54].

Але нягледзячы на ўсе спробы ўладаў адцягнуць балючы для эканомікі пераход да сусветных цэнаў, ужо 14 красавіка 1994 года даўгі за электраэнергію і прыродны газ склалі непамерныя 56 і 430 млрд расійскіх рублёў адпаведна [3, арк. 19].

Ва ўмовах павелічэння дэфіцыту плацёжнага балансу за першыя гады незалежнасці ўзрасла знешняя запазычанасць Рэспублікі Беларусь. Ужо на 1 студзеня 1994 года дзяржава ўзяла крэдытаў на суму 1,8 млрд долараў ЗША [3, арк. 183]. У сваю чаргу рост запазычанасці выклікаў бурную крытыку апазіцыі. У заяве парламенцкай фракцыі Беларускага народнага фронту (БНФ) гаварылася, што «наменклатурныя камуністы павесілі на шыю беларускага народа і будучых урадаў чыгунную гіру крэдытнай кабалы» [28, с. 1].

Ва ўмовах крызісу замежныя сродкі накіроўваліся ў першую чаргу не на развіццё краіны, а на пакрыццё дэфіцыту плацёжнага балансу (на пагашэнне запазычанасці за газ, бензін, мазут, закупку медыцынскага абсталявання). Так, крэдыт Міжнароднага валютнага фонду (МВФ) быў амаль поўнасцю накіраваны на гэтыя мэты [29, арк. 37].

Крызісны стан эканомікі праяўляўся ў дрэнным функцыянаванні фінансавай і падатковай сістэмы. Каб кампенсаваць страты ад існаваўшых неплацяжоў і забяспечыць заработную плату працоўным, прадпрыемствы-пастаўшчыкі падтрымлівалі высокія цэны на тавары, якія яны выраблялі, нягледзячы на скарачэнне рэальнага плацёжаздольнага попыту і, у сваю чаргу, пераставалі плаціць контрагентам. У выніку развіваўся крызіс неплацяжоў. Галоўнымі прычынамі такой тактыкі было жаданне захаваць працоўныя калектывы і падтрымаць узровень зарплаты.

Рэпазіторый БарДУ

На 1 студзеня 1992 года неплацяжы ў народнай гаспадарцы Беларусі складалі 1,1 млрд рублёў, праз месяц яны ўзраслі ў чатыры разы, а ўжо 20 лютага перавысілі 10 млрд [30, арк. 40]. Асабліва вялікімі нястачы былі ў прамысловых гігантаў, якія раней знаходзіліся ў саюзным падначаленні, і прадпрыемстваў аграпрамысловага комплексу. Дзяржава была вымушана дапамагаць прадпрыемствам за кошт безрэсурснай крэдытнай эмісіі. Толькі ў 1994 годзе бюджэтныя субсідыі прадпрыемствам склалі 4% валавога ўнутранага прадукту (ВУП) [31, с. 36].

Практыка атрымання дадатковых, незапланаваных дзяржавай сродкаў адштурхоўвала таваравытворцаў ад самастойнага пошуку неабходных фінансавых рэсурсаў для вырашэння сваіх вытворчых і сацыяльных задач, нараджала ўтрыманства, не дапамагала фарміраванню рынкавых адносін. Нярэдка дапамога ішла агулам, не ўлічваючы эфектыўнасці вытворчасці. Як адзначаў дэпутат А. Сасноў, «мы пачынаем за кошт моцных паляпшаць становішча слабых… Мэта ясна — падтрымаць усіх. Ты сёння моцны, мы ў цябе аднялі, далі слабенькаму» [32, арк. 142].

Безрэсурснае крэдытаванне прывяло да зніжэння ўдзельнай вагі асабістых абаротных сродкаў у абаротных актывах прадпрыемстваў, інакш кажучы, іх «праяданню». Прыкладам можа быць становішча, якое склалася ў сістэме Белспажыўсаюза, дзе за 1992—1993 гады ўдзельная вага асабістых зваротных сродкаў у таварных запасах зменшылася з 68,5% да 10,3% [33, арк. 30]. Вялікія памеры крэдытавання выліліся ў рост запазычанасці беларускіх прадпрыемстваў, якая без уліку даўгоў за газ ужо ў пачатку красавіка 1994 г. дасягнула 1,3 трлн рублёў [17, арк. 10].

Праблемы ў крэдытна-фінансавай сістэме таксама ўключалі ў сябе такія з'явы, як «гульня на курсах валют», немэтавае выкарыстанне буйных ільготных крэдытаў, выдача крэдытаў без афармлення закладу, для пакрыцця фінансавых прарываў, безгаспадарчасці і страт [3, арк. 135].

У выніку існаваўшай палітыкі адбывалася прыхоўванне дзейсных фінансавых абаротаў, перавод значнай часткі разлікаў у «цвёрдыя» валюты. Вырас новы від прадпрымальніцтва па адабранні буйных наяўных сум з легальнага абарачэння, ішла перапампоўка капіталу за мяжу [34, арк. 58]. Па ацэнцы дзяржавы, да 30% падаткаў утойваліся і не паступалі ў бюджэт [35, арк. 170]. У 1993 годзе факты парушэння падатковага заканадаўства былі выяўлены на 60% правераных прадпрыемстваў [36, арк. 35].

У такіх умовах рос ценявы сектар. У пачатку 1994 года Інстытутам эканомікі Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі было праведзена апытанне 19 буйных прадпрымальнікаў на прадмет экспертнай ацэнкі імі суадносін афіцыйна дэкларуемых і недэкларуемых прыбыткаў у прадпрымальніцтве. Па дадзеных апытання з 1990 года да пачатку 1994 года доля недэкларуемых прыбыткаў павялічылася з 15 да 70% [37, арк. 236].

Па прычыне дэстабілізацыі фінансавай сістэмы і разрыву эканамічных сувязяў у пачатку 1990-х гадоў шырокае распаўсюджанне набывае бартар. Амаль палова прадукцыі абарочвалася па бартарным аперацыям [38, арк. 52]. Нават у пачатку 1994 года бартар у структуры экспарту складаў 27% [29, арк. 46]. Распаўсюджанне бартара была звязана з крызісам неплацяжоў. Акрамя таго, пры неразвітай банкаўскай сістэме перавод грошай мог займаць тыдзень, а міжрэспубліканскія транзакцыі — яшчэ больш. Пры хуткай інфляцыі танней было аплаціць перавозку наяўным таварам у параўнанні з наяўнымі разлікамі. Для многіх фірм бартарны абмен стаў менш дарагім, чым грашовыя разлікі.

Чым больш фірм пераходзіла на бартар, тым лягчэй было пабудаваць ланцуг бартарных абменаў, і, суадносна, тым меншымі рабіліся транзакцыйныя выдаткі на адзінку прадукцыі, якая абменьвалася. У першай палове 1990-х гадоў пачаў фармавацца нават інстытут бартарных пасярэднікаў.

Ва ўмовах складанасцей з пастаўкамі рэсурсаў і разрыву сувязей кіраўніцтва Беларусі вымушана было пайсці на фактычнае ўзаконьванне бартару згодна з пастановамі Савета Міністраў Рэспублікі Беларусь ад 06.02.1992 № 63 і ад 03.03.1992 № 111. Апошняя пастанова дазваляла пастаўляць прадпрыемствам тавары ў абмен на неабходныя камплектуючыя, сыравіну і матэрыялы [13, арк. 28].

Шматразовае павелічэнне бартарных аперацый адмоўна адбілася на фармаванні валютнага фонду рэспублікі. У выніку Беларусь сутыкнулася з праблемай недахопу валютных сродкаў нават на аплату лекаў і медыцынскага абсталявання, уступных узносаў у міжнародныя арганізацыі, на ўтрыманне дыпламатычных прадстаўніцтваў і пасольстваў.

Заключэнне. У пачатку 1990-х гадоў Беларусь апынулася ў сур'ёзным эканамічным крызісе. Праблемы, якія з'явіліся ў беларускай эканоміцы, былі падобныя на праблемы іншых рэспублік былога Савецкага Саюза. Падзенне ВУП, цяжкасці ў забеспячэнні, абвал вытворчасці, крызіс неплацяжоў, страта рынкаў экспарту, пагаршэнне ўмоў гандлю, інфляцыя, якая перавышала ўсе дапушчальныя межы,

Рэпазіторый БарДУ

вялікая запазычанасць, пагаршэнне харчовага і сацыяльнага забеспячэння насельніцтва сталі рэальнасцю для Беларусі ў першыя гады яе незалежнасці.

Склалася цяжкая сітуацыя з інвестыцыямі, якія значна скараціліся. Інфляцыя расла як інфляцыя попыту, калі дзяржава раздавала грошы без уліку сваіх магчымасцей, крэдытавала эканоміку, павышала сацыяльныя выплаты. Пры значна меншым аб'ёме тавараў у краіне назіралася вялікая грашовая маса, пастаяннае пашырэнне якой (за кошт безрэсурснай эмісіі і яе цэнтралізаванага размеркавання па адмоўнай працэнтнай стаўцы на падтрымку суб'ектаў гаспадарання) істотна ўскладніла фінансавае становішча. У сувязі з абвастрэннем праблем паставак, збыту прадукцыі, скарачэння інвестыцыйных праграм знізілася і кіравальнасць эканамічнымі працэсамі, што таксама пагоршыла сацыяльна-эканамічны крызіс у рэспубліцы.

Высокі ўзровень інфляцыі прывёў да абясцэньвання прыбыткаў і зберажэнняў. Дэфіцыт дзяржаўнага бюджэту, а таксама рэзкі рост коштаў ускладнілі становішча ў сацыяльнай сферы, адукацыі, навуцы, культуры і ахове здароўя. Мільёны людзей апынуліся за рысай беднасці. Многія, не чакаючы дапамогі ад дзяржавы, вымушаны былі ратавацца самі за кошт сваёй прыватнай ініцыятывы, займаючыся дробным гандлем або развіваючы свае прысядзібныя гаспадаркі.

Назіраліся перакосы ў развіцці прыватнага сектару, які сыходзіў у цень, дзе пашыраліся магчымасці для яго крыміналізацыі і ўзмацнення карупцыі. Выразнай выявілася неэфектыўнасць знешнеэканамічнай стратэгіі, якая стварыла масу неабгрунтаваных перашкод для павелічэння экспарту і назапашвання як «цвёрдай», так і «мяккай» валюты. У знешнім гандлі пануючым стаў бартар. Беларусь страціла традыцыйныя рынкі, а рэальныя кошты на крытычна важныя імпартныя тавары, асабліва на энерганосьбіты, рэзка ўзраслі.

Такім чынам, крызіс пачатку 1990-х гадоў не быў класічным эканамічным крызісам, характэрным для рынкавай эканомікі, ён меў асаблівы характар і быў звязаны з дэградацыяй, разбурэннем старой адміністрацыйна-каманднай сістэмы, часткова памылкамі ў ажыццяўленні пераўтварэнняў, а таксама рэструктурызацыяй эканомікі, рэформамі, якія ажыццяўляліся ў краіне, бо менавіта імплементацыя рынкавых адносін у гаспадарку, якая развіваецца на зусім іншай, не рынкавай аснове, відавочна прыводзіць да сур'ёзных эканамічных дыспрапорцый. Першапачаткова крызіс развіваўся як структурны і выражаўся ў неадпаведнасці састарэлых механізмаў савецкай эканамічнай палітыкі новым умовам гаспадарчай дзейнасці, якія з'явіліся ў выніку рэфармавання эканомікі. Але ў далейшым крызіс набыў больш шырокія маштабы, і трэба разумець яго ўжо як трансфармацыйны, бо ён ахапіў усе сферы сацыяльна-эканамічнага жыцця Беларусі і стаў адваротным і непазбежным бокам змены яе сацыяльна-эканамічнай мадэлі развіцця.

Спіс цытаванных крыніц

1. *Прокофьева, Н.* Инфляция: враг открывает лицо / Н. Прокофьева, Т. Широкоумова // Белорус. рынок. — 1993. — № 3. — С. 2.
2. Нацыянальны архіў Рэспублікі Беларусь (НАРБ). — Ф. 7. — Воп. 12. — Спр. 83.
3. НАРБ. — Ф. 7. — Воп. 12. — Спр. 603.
4. НАРБ. — Ф. 7. — Воп. 12. — Спр. 1159.
5. НАРБ. — Ф. 968. — Воп. 1. — Спр. 3049.
6. *Антонов, Е.* Правительство спрашивает, как жить дальше / Е. Антонов // Белорус. рынок. — 1992. — № 18. — С. 1, 13.
7. Народное хозяйство Республики Беларусь, 1994 г. : стат. ежегодник. — Минск : Нац. стат. ком., 1995. — 543 с. .
8. *Мясникович, М. В.* Становление рыночной экономики в Республике Беларусь / М. В. Мясникович. — Минск : Мисанта, 1995. — 112 с.
9. НАРБ. —Ф. 7. — Воп. 12. — Спр. 604.
10. НАРБ. — Ф. 7. — Воп. 12. — Спр. 83.
11. Кому обед не по карману? // Белорус. рынок. — 1992. — № 5. — С. 2.
12. НАРБ. — Ф. 7. — Воп. 12. — Спр. 615.
13. НАРБ. — Ф. 968. — Воп. 12. — Спр. 121.
14. *Альбертович, С.* От хорошей жизни не бегут / С. Альбертович // Белорус. рынок. — 1992. — № 16. — С. 5.
15. НАРБ. — Ф. 968. — Воп. 12. — Спр. 128.
16. НАРБ. — Ф. 968. — Воп. 1. — Спр. 3057.
17. НАРБ. — Ф. 968. — Воп. 1. — Спр. 4141.
18. НАРБ. — Ф. 7. — Воп. 12. — Спр. 38.
19. Республика Беларусь в цифрах, 1994 : крат. стат. сб. — Минск : Нац. стат. ком., 1995. — 271 с.
20. НАРБ. — Ф. 968. — Воп. 12. — Спр. 110.
21. *Галькевич, А.* Импорт автомобилей в 1992—1993 годах / А. Галькевич // Белорус. рынок. — 1994. — № 22. — 22—28 мая. — С. 4.

Репозиторий БарГУ

22. НАРБ. — Ф. 968. — Воп. 12. — Спр. 77.
23. *Кебич, В. Ф.* Искушение властью: из жизни премьер-министра / В. Кебич. — Минск : Парадокс, 2008. — 478 с.
24. НАРБ. — Ф. 7. — Воп. 12. — Спр. 613.
25. Замки уже можно снимать? [Пресс-конференция председателя ГТК Г. Шкрудя, начальника главного управления пограничных войск Е. Бочарова, замминистра МВД К. Платонова и зампреда ГТК А. Деревяшко] // Белорус. рынок. — 1993. — № 15. — С. 2.
26. *Диско, А.* Контрабанда: хорошие времена / А. Диско // Белорус. рынок. — 1992. — № 17. — С. 9, 12.
27. НАРБ. — Ф. 7. — Воп. 12. — Спр. 121.
28. Сегодня — кредит, завтра — крах. Заявление парламентской оппозиции БНФ // Белорус. рынок. — 1993. — № 1. — С. 1.
29. НАРБ. — Ф. 7. — Воп. 12. — Спр. 1155.
30. НАРБ. — Ф. 968. — Воп. 12. — Спр. 70.
31. Transition report, 1995: investment and enterprise development: economic transition in Eastern Europe and the former Soviet Union. — London : EBRD, 1995. — 223 c.
32. НАРБ. — Ф. 968. — Воп. 1. — Спр. 4135.
33. НАРБ. — Ф. 968. — Воп. 12. — Спр. 130.
34. НАРБ. — Ф. 968. — Воп. 12. — Спр. 79.
35. НАРБ. — Ф. 7. — Воп. 12. — Спр. 1150.
36. НАРБ. — Ф. 7. — Воп.12. — Спр. 1161.
37. НАРБ. — Ф. 7. — Воп. 12. — Спр. 1162.
38. НАРБ. — Ф. 968. — Воп. 1. — Спр. 3048.

Паступіў у рэдакцыю 06.03.2017

Репозиторий БарГУ